

L'Estat, la llibertat i l'art: rellegir Pompeu Gener

JOAN CUSCÓ I CLARASÓ (*Societat Catalana de Filosofia*)

Pompeu Gener (avui només citat per l'espanyolisme reaccionari que el vol l'iniciador foll del nacionalisme català) fou un intel·lectual important i un bon exemple de les relacions entre l'Estat i la filosofia. Un autor cabdal que trenca amb els estereotips sobre la manera de ser dels catalans i un exemple de com la «figura pintoresca» (bohèmia) ha eclipsat les càrregues de profunditat de la seva obra. Tot i que se sol dir que portà a Catalunya les idees evolucionistes, rellegí la Grècia clàssica i apostà pel catalanisme «vitalista». Generalitzacions de manual que cal acotar per comprendre qui en vida fugí dels tòpics i del discurs «oficialista»¹ i l'any 1924 era una figura llunyana².

Gener viu lluny de l'Acadèmia i les seves tesis sobre l'art són un símptoma del que se sentia en el tombant del segle XIX al XX (abans de la guerra del 1914)³. Parteix d'un entusiasme utòpic: el segle XIX: «ha tingut molt del geni inventor del segle XV, [...] bastant del segle XVII, lluytador y batallador per la llibertat de Conciencia, al mateix temps que adorador de l'Art. Ha tingut del segle XVII, la *politesse française*, l'esperit [...] bullanguer, en favor de la llibertat [...]. La continuació de la investigació científica, l'esperit

1. A la Catalunya del primer terç del segle XX i de la mà de la cultura popular (i del món obrer, anarquista i espiritista) hi van penetrar obres com: *La vida l'any 2000* (1904) de l'americà Edward BELLAMY i es van escriure i publicar obres com *Elogi de la mentida* (1928) de J. TORRES TRIBÓ i *L'illa del gran experiment. Reportatges de l'any 2000* (1927) d'Onofre PARÉS, avui recloses pels erudits dins el món de la ciència-ficció, que responen a un seguit de neguits que no podem menystenir. De la mateixa manera hem de ser rigorosos a l'hora d'analitzar la qualitat literària i la difusió d'aquestes obres.

2. Vegeu: «Variorum. Un record a Gener», *L'Esquella de la Torratxa*, XLVII, 2372, 1924. Amb tot, l'any 2012 Xavier VALL i ONTIVEROS presentà la tesi *Pompeu Gener i el nacionalisme regeneracionista (1887 – 1906): la intel·lectualitat, la nació i el poder* a la Universitat Autònoma de Barcelona.

3. Recomanem estudiar i editar els seus treballs sobre el teatre grec (1902), que ho són sobre la tragèdia i la filosofia a la Grècia clàssica, els que publicà sobre la literatura a Roma (1902), les ressenyes sobre Nietzsche (1900 – 1901) i els capítols de: «L'evangeli de la vida» (1900 – 1905).

enciclopèdich y lliure-pensador, y l'impuls revolucionari. [...] Ha sigut la síntesis de tots els que l'han precedit, y á més hi ha afegit dues coses altament humanes: el Cosmopolitisme, és a dir, l'Universalisme en un sentit més vast que Roma, y la tolerància y la filantropia, l'amor, en el sentit helènic [...] altament humanitari»⁴. Ha estat el del progrés polític de França, dels avenços científics a Alemanya (amb un floriment de l'humanisme que comença amb les teories de Stirner, continuà amb «l'*homo sibideus* de Tenerbach»⁵ i culminà en Nietzsche), quan Rússia ha estès l'humanisme a Orient i l'Amèrica del Nord, amb Emerson al capdavant, al «conèix-te a tu mateix» hi ha afegit «Sigues tu mateix». «Aixis ab, la ponderació de forsas l'home ha sigut y ha quedat ben bé l'amo de la Terra»⁶. Els avenços científics i tecnològics han transformat el món. Hi ha un impuls cap a la llibertat individual. El segle XIX és moviment i vida, trenca els vells dogmes i promou uns nous dret i moral. Heus ací el repte. Es transforma el paper de l'intel·lectual: «La santa insurrecció del Intel·lecte lliurem produhida per la Ciència, que de cada home'n fa un autor de las sevas propias observacions y experièncias, ha fet impossible aquesta tirania del esperit. L'esperit d'anàlisis, y un gra d'escepticisme sobre'ls resultats de la observació agena, s'hi oposan»⁷. Per això veu el segle XX com la «República de l'intel·lecte» (basada en la llibertat individual i en una estreta comunicació en el que es fa arreu del món) cerca la bellesa com a expressió de màxima plenitud de la vida.

De la història i dels historiadors. Això situa Gener en la filosofia catalana i en el context europeu. En relació a la primera és clar que la historiografia el situà al marge dels autors «bons». Si bé és cert que els autors més «rigorosos» diuen que a la segona meitat del segle XIX a l'Estat Espanyol hi havia una tímida psicologia escocesa de Reid a Barcelona (Llorens i Barba), a Madrid es creien

4. Pompeu GENER (1901), «Despedida y salutació», *Joventut*, II, 48.

5. Considerem que en reproduir el nom del filòsof hi ha un greu error d'impremta. Sens dubte, Gener parla de Feuerbach i de la seva teorització del «homo sibi deus.»

6. Pompeu GENER (1901), «Despedida y salutació», *Joventut*, II, 48.

7. Pompeu GENER (1900), «La moderna oligarquia del intel·lecte», *Joventut*, I, 16.

«avançadíssims» per haver adoptat Krause, alguns materialistes com Pere Mata i dos positivistes: Alfred Opisso i Pompeu Gener.⁸ Però si gratem la història de la intel·lectualitat catalana, apareix una clara escissió entre els autors inclosos en la tradició mil·lenària del país i els considerats caps de brot que el cop del ribot «oficial» de la història expulsa. Es concep que hi ha la filosofia del seny cristiana i seriosa (que començà amb Sant Pacià i arriba al P. Miquel d'Esplugues passant per Sant Ramon de Penyafort, Lluís Vives, Jaume Balmes i Manuel Milà i Fontanals) i una altra d'arrauxada, heterodoxa i herètica que començà amb Anselm Turmeda i Arnau de Vilanova i arriba a Pompeu Gener⁹. A més, la «filosofia oficial» combat Pompeu Gener des de *La Veu de Catalunya* i *Criterion*, de la mà de Josep Torras i Bages, el P. Miquel d'Esplugues i Carles Cardó. Per a Cardó, Gener pertany a la filosofia de «l'esbojarrament, la de la grifolada, la de l'aventura pel món dels pobles i pel món del pensament, la sòrdidament pràctica enmig del vagareig menyspreador de la veritat». Per Torras i Bages és un heretge amb tots els ets i uts, i el botó de mostra d'això són els articles que creuaren Gener i Torras i Bages (1892 – 1893)¹⁰, on Gener dóna una visió ben clara del mestratge rebut de Renan. Per Gener, ell i Torras i Bages cerquen la màxima bondat, bellesa, sapiència i justícia, però el bisbe posa aquests atributs en Déu i ell en l'interior de cada individu, i mentre el bisbe vol adoctrinar ell es dedica a professar idees. Com Feuerbach, no vol destruir el cristianisme sinó depurar-lo d'idolatries i de dogmes (perquè allò que la religió diu que és exterior a nosaltres no ho és) i, com Renan, pensa que les ciències supleixen les velles religions. Per Gener els tres ideals «es va(n) realisant gràcies a l'esperit humà». I, deslliçats d'una religió concreta, esdevenen cosmopolites i universals. I per això cal aprendre a valorar «tot lo que val»: les aportacions positives arreu del món. «En Renan [...], ha estat [...] l'encarnació del sentit universalista, cosmopolita i umanitari qu'avui regna. [...]

8. Vegeu Alfred OPISSO (1893), «Ipolit-Adolf Taine», *L'avenç*, V, 6.

9. Vegeu Carles CARDÓ (1935), «L'intel·lectual de la Caritat», *Criterion*, XI, 40-41.

10. Els dos antics companys d'estudi van crear tres articles. Gener va escriure «Ernest Renan íntim» (*L'avenç*, IV, 10) i «Carta a un antig condeixeble» (*L'avenç*, V, 1) i Josep TORRAS I BAGES: «L'Ernest Renan y en Pompeu Gener», (*La Veu de Catalunya*, II, 50).

Totes les tendències de l'humanitat han contribuït a la formació de la mateixa. [...] No hi ha més que un art. [...] El veritable geni no en té cap d'escola perquè les té totes. La ciència és una. [...] La veritable humanitat no té nacions: en totes hi ha gent que val. Totes les civilitzacions han convergit a la nostra: per això val més, perquè és la suma de totes. [...] Què és la veritat? Què és lo veritable? La paraula *veritat*, com la paraula *bé*, el filòsof no l'interpreta com l'home vulgar. [...] La veritat està en nosaltros: no és absoluta. Pod canviar, multiplicar-se, transformar-se, evolucionar. [...] Avui la moral es basa en la vida: què més just?», escriu Gener¹¹. En conseqüència, se situa a l'esquerra dels Torras i Bages, Serra Hunter i Tomàs Carreras i Artau. La tímidesa per renovar l'espiritualisme en Serra Hunter és desacomplexat i no catòlic en Gener¹².

Humanisme i anarquisme. Feta la contextualització catalana veurem els autors europeus a qui s'aferra. El primer és Max Stirner (també considerat foll pel cànon oficial). Stirner (que es deia Johann Kasper Schmidt) estudià amb Hegel i amb Schleiermacher i, com Feuerbach, diu que l'home és l'ésser suprem de l'home i fuig del jo transcendental de Fichte. Es vol mantenir en el concret i individual perquè és el realment únic i perquè l'humanisme es realitza quan l'ésser concret es posseeix a si mateix. Postulà un humanisme que fuig de Déu, de l'Estat i del Dret. Cal que la ciència mori perquè renaixi com a voluntat, perquè la llibertat de pensament faci fecunda la terra i arribem a la llibertat de la voluntat. Ni l'estat liberal, ni la religió ni el comunisme no són lliures. La seva llibertat és una esclavitut. Cal assumir que cadascú és únic i diferent, cosa que obliga a entendre'ns amb els altres. Cal fugir del liberalisme i del comunisme que volen sotmetre l'individu a categories. A Catalunya, Stirner i Feuerbach tingueren cert pes el darrer terç del segle XIX en el republicanisme de Pi i Margall, per a qui, i això és ben actual, la democràcia i el pacte federal parteixen de la sobirania de cada individu¹³. També el jove Gener fou impulsor de la de-

11. Pompeu GENER (1892), «Ernest Renan íntim», *L'Avenç*, IV, 10.

12. Per aquest motiu seria molt interessant comparar el fragment que acabem de citar amb alguns dels paràgrafs de: *Filosofia i cultura* (1930), de Jaume SERRA HUNTER.

13. Vegeu: Francesc PI I MARGALL (1982), *La reacció y la revolució: estudios políticos y sociales*, Barcelona: Anthropos.

mocràcia republicana i federal, la qual (com en Pi i Margall) parteix de Feuerbach (que posa en l'origen de tota política l'«homo sibi Deus» o «l'home és un déu per ell mateix») per fer recaure la sobirania en l'individu que lliurement es federa a través del pacte). Fet que s'estén a una nova manera d'entendre el catalanisme superant Torras i Bages i Valentí Almirall a través de la ciència: «Vós [Torras i Bages] defenseu la nostra autonomia catalana en nom de la religió; l'Almirall ho va fer en nom del dret i del racionalisme; jo, partint de les ciències naturals, apoiant-me en l'antropologia, la fisiologia i la psicologia, la defenso en virtut de les lleis que regeixen el desenrotllament de les races umanes sobre la terra»¹⁴.

Per a Gener el model dels estats-nació era obsolet perquè són agrupacions artificials fetes pels polítics i no per les persones, amb Nietzsche concep que cal ser pessimista en el present i optimista en l'avenir, i en la història de la filosofia segueix Gaultier, per a qui primer vingué l'instint de vida, després l'instint de coneixement (Kant) i, amb Comte, s'obrí un de nou per l'esgotament del model vigent: l'època de Nietzsche i de Carlyle. I amb Nietzsche arribem a la «unió suprema» de la intel·ligència i de l'art. Ja no hi ha grans sistemes (Hegel ha mort)¹⁵. Hem acabat amb la religió de la por i començat l'època de l'amor per la dignitat humana i de l'alegria perquè: «la bellesa y l'alegria de la vida no estavan pas renyidas ab la Ciència»¹⁶. Filosofia i art són indestriables. És l'època de la supremacia de l'art enfront la moral i la ciència perquè la més alta bellesa expressa la vida plena. I per això reivindica Carlyle, Emerson, Ruskin i Nietzsche, que (menys místic que Carlyle i Emerson i menys artista que Ruskin) és més filosòfic i moralista, supera el sentit tràgic dels grecs i desbanca Taine i Proudhon, s'allunya del pessimisme de Schopenhauer i mostra, tot i desconèixer-ne l'origen i l'essència, que val la pena viure la vida i estimar-la per la bellesa: «Diu Nietzsche que lo mes moral es l'art, perquè'ns embelleix la existència y'ns fa veure la creació hermosa»¹⁷.

14. Pompeu GÈNER (1893), «Carta a un antic condeixeble», *L'Avenç*, V, 1.

15. Vegeu: Pompeu GÈNER (1900), «Nietzsche», *Juventut*, I, 30.

16. Pompeu GÈNER (1901), «El Gay saber», *Juventut*, II, 71.

17. Pompeu GÈNER (1901); «De la idea del art en els últims filòsofs del segle XIX.» *Juventut*, II, 53. Barcelona.

Gener planteja un catalanisme fruit d'un humanisme oposat al noucentisme orsià, perquè com digué Estelrich: «Veiem aquell noucentisme “reclòs dins la lírica o entestat en la recerca d'un sobiranisme estèril i d'una superació artificial” [...] Patien una perfecta indiferència envers l'home concret i català, d'una banda, i envers la veritat, d'una altra. [...] Cal crear institucions duradores; cal fomentar col·laboracions; [...] dins la llibertat absoluta de cada temperament»¹⁸.

Gener il·lumina la filosofia acadèmica, fa un viu retrat de la societat del primer terç del segle xx i permet reavaluar el paper de l'Estat, el rol de l'individu i la funció de l'art. Moltes de les disfuncions del sistema capitalista democràtic d'avui són plantejades en aquest moment i molts dels problemes de l'Estat espanyol foren ben tematitzats per ell.

Joan Cuscó

18. Joan ESTELRICH (1925); «La generació anarquica.» *La Revista*, XI, 235-240. Barcelona.